

Розділ V. ПРОБЛЕМИ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

УДК 343.985

М.П. Климчук

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Досліджено організаційні особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при виконанні доручень на проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій. Надано й обґрунтовано пропозиції законодавчого та організаційного спрямування для усунення недоліків у спільній діяльності слідчих та оперативних підрозділів.

Ключові слова: кримінальне провадження, слідчий, оперативні підрозділи, доручення, негласні слідчі (розшукові) дії, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, клопотання.

Исследованы организационные особенности взаимодействия следователей и оперативных подразделений при выполнении поручений на проведение отдельных негласных следственных (розыскных) действий. Высказаны и обоснованы предложения законодательного и организационного характера с целью устранения недостатков в совместной деятельности следственных и оперативных подразделений.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, следователь, оперативные подразделения, поручение, негласные следственные (розыскные) действия, снятие информации с транспортных телекоммуникационных сетей, ходатайство.

Studied organizational features of interaction investigative and operational departments in carrying out assignments for specific covert investigative (detective) action. Expressed and justified proposals of legislative and organizational direction to address deficiencies in the joint investigative activities and operational units.

Keywords: criminal proceedings, investigative, operational units, assignments, undercover investigative (detective) actions interception of telecommunications transport networks petition.

Одним із революційних кроків законодавця при прийнятті нового КПК України стало впровадження в систему досудового розслідування інституту негласних слідчих (розшукових) дій, що, по суті, продовжило роботу з впровадження можливостей оперативно-розшукової діяльності в процес встановлення особи, яка вчинила кримінально протиправне ді-

яння, доказування її вини. Передбачається, що поєднання в системі слідчих дій гласних і негласних методів отримання інформації про підготовлювані та вчинені кримінальні правопорушення при одночасному посиленні конституційних гарантій прав і свобод особи повинно стати ефективним інструментом протидії злочинності, що слугуватиме вирішенню завдань кримінального провадження.

Негласні слідчі (розшукові) дії (гл. 21 КПК України) є основним засобом негласного отримання доказів на стадіях кримінального процесу [1]. Проте, як слушно зазначає М.А. Погорецький, негласні слідчі (розшукові) дії, як і будь-які негласні засоби отримання доказів, можуть бути не лише ефективним засобом отримання доказів у кримінальному судочинстві, а й засобом грубого порушення прав, свобод і законних інтересів осіб, які потрапляють до його сфери. Тому застосування таких засобів у кримінальному процесі потребує як постійного вдосконалення їх оперативності, так і процесуальних гарантій законності [2, с. 270].

У науковій, зокрема, кримінально-процесуальній літературі окремим проблемам, пов'язаним із провадженням негласних слідчих (розшукових) дій присвячено праці Ю.П. Аленіна, В.О. Глушкова, О.В. Керевича, Є.Д. Лук'янчикова, Д.Й. Никифорчука, М.А. Погорецького, Є.Д. Скулиша, В.І. Сліпченка, Л.Д. Удалової, В.І. Фаринника, Р.М. Шехавцова, М.Є. Шумила та ін. Однак низка питань провадження негласних слідчих (розшукових) дій тактичного та процесуального характеру продовжує залишатися дискусійною, що суттєво впливає на ефективність і законність їх провадження, можливість використання їх результатів у доказуванні.

Мета статті – висвітлення окремих проблемних питань правового та організаційного характеру щодо провадження негласних слідчих (розшукових) дій слідчими та оперативними підрозділами, надання пропозицій щодо їх усунення.

З моменту внесення відомостей до ЄРДР до повідомлення особи про підозру, встановлюються й уточнюються обставини вчинення злочину, виявляються його сліди та коло осіб, причетних до вчинення, застосовуються запобіжні заходи до підозрюваних з одночасним посиленням пошуком джерел доказової інформації та її закріпленням. Саме на цьому етапі висуваються та перевіряються версії [3, с. 100-102], накопичуються докази щодо участі конкретних осіб у вчиненні кримінального правопорушення, збираються дані, що характеризують особу, досліджуються й уточнюються обставини, які дають змогу найбільш повно та неупереджено сформулювати підозру стосовно цих осіб і вирішити питання щодо застосування запобіжних заходів.

До повідомлення особи про підозру у вчиненні злочину слідчий повинен зібрати докази, які свідчать про те, що саме діяння мало місце, а його ознаки відповідають складу того чи іншого злочину; що злочин

вчинений саме цією особою; про відсутність обставин, котрі виключають кримінальну відповідальність. Важливість завдань, що повинні бути вирішені, значні обсяги слідчої та оперативно-розшукової діяльності, інтенсивність роботи з виявлення кримінального правопорушення саме в цей період кримінального провадження дають підстави розглядати цей етап як вузловий у процесі взаємодії слідчого з оперативними підрозділами.

Із допомогою використання можливостей оперативних підрозділів проводиться перевірка показань підозрюваного, достовірно встановлюються всі обставини, які входять в предмет доказування, і визначаються межі доказування в кримінальному провадженні. Тому одним із завдань взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у ході досудового розслідування є забезпечення своєчасного та якісного виконання доручень. Для цього оперативні працівники за наявності інформації про доцільність проведення негласних слідчих (розшукових) дій зобов'язані ініціювати їх проведення перед слідчими з наданням матеріалів на обґрунтування пропозиції щодо використання можливостей оперативно-технічних підрозділів з метою розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів.

Одним із тактичних завдань слідчого є з'ясування можливостей оперативного підрозділу залежно від тієї чи іншої слідчої ситуації, визначення доцільності їх використання в ході досудового розслідування.

Індивідуальність слідчої ситуації при розслідуванні певного виду злочину безумовно впливає на характер взаємодії слідчого з оперативним підрозділом, на обрання конкретної форми взаємодії, зокрема й на динаміку цієї діяльності. У зв'язку з цим навряд чи можна говорити про сталість форм такої взаємодії та їх стабільність протягом усього досудового розслідування. Що ж стосується активності учасників взаємодії, то вона також повністю зумовлена слідчими ситуаціями кримінального провадження.

У межах кримінального провадження слідчий має право доручити оперативному підрозділу проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК), огляд і виймка кореспонденції (ст. 262 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК) [1].

Суб'єктами, які уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій є слідчі ОВС, органів безпеки, органу, що здійснює конт-

роль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань (з дня початку його діяльності), а також уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, які проводять негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів слідчими під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. При цьому під уповноваженим оперативним підрозділом розуміється оперативний підрозділ, який входить до складу державного органу, визначеного у ст. 246 КПК України, залучений за рішенням керівництва органу до здійснення або участі у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії. Уповноваженою особою є співробітник (працівник) уповноваженого оперативного підрозділу, залучений за рішенням керівника до проведення або участі у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії, інші особи, залучені за рішенням слідчого, прокурора, оперативного підрозділу [1].

У разі проведення негласної слідчої (розшукової) дії за клопотанням прокурора або слідчого до оперативного підрозділу додатково направляється ухвала судді, належним чином завірена у двох примірниках, один з яких залишається в оперативному підрозділі, інший у підрозділі, на який покладено виконання окремих оперативно-розшукових заходів.

При проведенні негласної слідчої (розшукової) дії у порядку, передбаченому ст. 250 КПК, до оперативного підрозділу направляється постанова слідчого, прокурора, на виконання якої у дорученні крім обов'язкових вищезазначених відомостей, додатково обґрунтовуються виняткові підстави її проведення з наданням підтверджуючих документів [1].

Результати негласних слідчих (розшукових) дій повинні відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченими КПК. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого, у разі необхідності, долучаються відповідні додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки, можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності в порядку, визначеному законодавством.

Протокол негласної слідчої (розшукової) дії повинен відповідати загальним вимогам складання протоколу та додаткам до нього, що передбачено ст. ст. 104, 105, 251, 252 КПК [1].

Аналіз взаємодії слідчих з оперативними підрозділами щодо попередження, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, а також виконання доручень слідчих, зокрема проведення негласних слід-

чих (розшукових) дій, дав змогу виділити низку недоліків організаційно-го та процесуального характеру:

- у журналах окремих доручень слідчих, що ведуться в канцеляріях міськрайорганів, подекуди відсутні відмітки про їх виконання, а також графа, де були б вказані відомості щодо встановлених слідчим строки виконання доручення;

- наявні факти надання доручень оперативним підрозділам без зазначення терміну їх виконання;

- повнота проведених слідчих та розшукових дій, що містяться у відповідях на доручення слідчих, свідчать про формальний підхід до їх виконання – відповіді складаються з одного рапорту або виконуються частково;

- при розслідуванні тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень не в усіх випадках створюються спільні слідчо-оперативні групи та спільні плани розслідування кримінальних проваджень;

- письмові вказівки щодо розслідування кримінальних проваджень надаються не по всіх тяжких та особливо тяжких злочинах;

- доручення слідчих щодо проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій надаються без конкретизації поставлених завдань, не завжди вказуються їх конкретні виконавці та терміни виконання.

Зазначимо, що несвоєчасне надходження завдань на проведення негласних слідчих (розшукових) дій до оперативно-технічних підрозділів та оперативної служби нерідко унеможливило виконання ухвал слідчих суддів у зв'язку із закінченням терміну їх дії. Мають місце випадки невиконання таких доручень з надуманих підстав. Наприклад, оперативні працівники складають рапорти про відсутність оперативної необхідності у виконанні доручень слідчих про встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу зв'язку, на які видано ухвали суду.

Особливе занепокоєння викликає стан розслідування злочинів, де предметом посягання були мобільні телефони. Всього по Україні за 7 місяців 2013 року зареєстровано 855 таких кримінальних правопорушень (без урахування закритих) [4].

На наше переконання, співробітникам слідчих та оперативних підрозділів слід звертатися з клопотаннями до відповідних судів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні всіх тяжких та особливо тяжких, насамперед нерозкритих злочинів, злочинів, де предметом посягання були мобільні термінали.

Доводиться констатувати, що для розкриття кримінальних правопорушень ще недостатньо ефективно використовуються можливості оперативно-технічних підрозділів. Для цього повинні постійно вживатися заходи щодо активізації та покращання роботи на цьому напрямку службової діяльності, здійснюватися її організація відповідно до Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та

використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16.11.2012 №114/1042/516/936/1685/5.

Недопустимим є формалізм при наданні оперативним службам доручень у кримінальних провадженнях про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. У дорученнях, які надаються слідчими при проведенні досудового розслідування в кримінальних провадженнях, повинно конкретизуватися проведення необхідних заходів та слідчих дій, а також встановлюватися терміни їх виконання.

У 46 444 проведених негласних слідчих (розшукових) дій (за сім місяців 2013 року) матеріальні носії секретної інформації розсекречено для використання в доказуванні, що становить 29,4 % від кількості всіх проведених негласних слідчих (розшукових) дій [4]. При цьому допускаються факти направлення матеріалів виконаних негласних слідчих (розшукових) дій до прокуратури для вирішення питання щодо розсекречування з порушенням строків, визначених КПК України.

Основними причинами таких порушень є надзвичайно висока завантаженість слідчих, прокурорів та слідчих суддів, брак напрацьованої практики та визначених підходів щодо вирішення окремих складних питань правового та організаційного характеру. А тому постійне зростання кількості кримінальних проваджень у слідчих, прокурорів та суду потребує кадрового посилення цих органів та оптимізації їх діяльності, а також органів МВС, прокуратури та суду, розвантаження слідчих ОВС прийняттям Закону України "Про кримінальні проступки", узгодженості роботи канцелярій, режимно-секретних підрозділів [2, с. 275-276].

Як убачається, для покращання ситуації в цьому напрямку в кожному міськрайвідділі слід призначити осіб із числа оперативних підрозділів, відповідальних за облік та своєчасність виконання доручень слідчих, стан виконання яких та вжиття заходів щодо усунення недоліків повинні розглядатися на оперативних нарадах. За неналежне виконання доручень слідчих необхідно вживати заходи дисциплінарного реагування безпосередньо до слідчих. Доцільним вважаємо організацію додаткового вивчення в системі службової підготовки Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затвердженої наказом МВС № 700-2012.

Окрім проблем практичного, зупинимось також на окремих законодавчих прогалинах, які не дають змоги слідчим та оперативним підрозділам досягти мети проведенням відповідних негласних слідчих (розшукових) дій. До таких слід віднести зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) - спостереження, відбір та фіксація змісту інформації уповноваженими оперативними підрозділами із використанням у встановленому законодавством порядку відпо-

відних технічних засобів, а також одержання, перетворення і фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку [1].

Чинний Закон України "Про ОРД", надаючи право оперативним підрозділам проводити заходи зі зняття інформації з каналів зв'язку, не містить норм, що розкривають сутність проваджуваних ними дій. Окремі положення норм вказаного Закону тлумачить постанова ПВСУ №2 від 28.03.2008 "Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства". У п. 3 вказаної постанови зазначається, що зняття інформації з каналів зв'язку полягає в застосуванні технічного обладнання, яке дає змогу прослуховувати, фіксувати та відтворювати інформацію, що передавалася цим каналом зв'язку. Така інформація може включати дані як про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж, так і щодо змісту інформації, яка була передана каналом зв'язку [5]. Іншими словами, відповідно до наданого роз'яснення отримання уповноваженими оперативними підрозділами інформації про з'єднання абонентів телекомунікацій навіть без розкриття змісту повідомлень згідно із змістом чинного Закону України "Про ОРД" може здійснюватися лише за рішенням суду.

Фіксація інформації за результатами зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж відповідно до вимог ч. 4 ст. 263 КПК забезпечується спеціально уповноваженими підрозділами органів безпеки та органів внутрішніх справ. Безпосереднє виконання негласної слідчої (розшукової) дії зі зняття інформації з електронних інформаційних систем та (або) їх частин, що пов'язане із фізичним чи програмним проникненням до цієї системи, на відміну від зняття інформації з транспортних телекомунікаційних систем, може забезпечуватися фахівцями спеціальних підрозділів державних органів, що мають право здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Уповноважені працівники оперативних підрозділів у ході проведення вказаних негласних слідчих (розшукових) дій відбирають ту інформацію, яка має значення в кримінальному провадженні, фіксують її на матеріальних носіях, що можуть забезпечити подальше відтворення цієї інформації. Слідчий вивчає інформацію, складає протокол, до якого додає носії інформації як додатки.

Протягом двадцяти чотирьох годин після припинення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж або з інформаційних систем відповідно до ч. 3 ст. 252 КПК уповноважена посадова особа оперативного підрозділу передає протокол прокуророві для прийняття ним рішення про використання як доказ інформації, отриманої внаслідок застосування цих форм втручання в приватне спілкування, у цілому або

певного її фрагмента.

Таким чином надається можливість проведення з використанням технічних засобів, які встановлені в операторів телекомунікацій, не тільки в інтересах оперативно-розшукової діяльності, а й кримінального провадження.

Зазначені приписи КПК України обумовлюють узгодження з ними відповідних норм Закону України "Про телекомунікації" (ч. 4 ст. 39), яку пропонуємо подати у такій редакції:

Стаття 39. Обов'язки операторів і провайдерів телекомунікацій

4. Оператори телекомунікацій зобов'язані за власні кошти встановлювати на своїх телекомунікаційних мережах технічні засоби, необхідні для здійснення уповноваженими підрозділами органів внутрішніх справ та органів безпеки (оперативно-технічними підрозділами) оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, і забезпечувати функціонування цих технічних засобів, а також у межах своїх повноважень сприяти проведенню оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, а також недопущенню розголошення організаційних і тактичних прийомів їх проведення. Оператори телекомунікацій зобов'язані забезпечувати захист зазначених технічних засобів від несанкціонованого доступу.

Слід також зазначити, що при підготовці клопотання до слідчого судді з проведення негласної слідчої (розшукової) дії щодо встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), а саме мобільного терміналу, не завжди можна встановити та підтвердити належність абонентського номеру конкретній особі. Зокрема це стосується використання неідентифікованих SIM-карток, яких в Україні переважає більшість.

Вважаємо, що внесення відповідних змін до ст. 248 "Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії" дасть змогу ефективніше використовувати приписи законодавства в практичній діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів.

Таким чином, п. 4 ч. 2 ст. 248 КПК України буде мати такий вигляд: У клопотанні зазначаються: 4) відомості про особу (осіб), за винятком випадків, коли неможливо ідентифікувати абонента спостереження під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, передбаченої статтею 268 цього Кодексу, місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію.

Використана література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Центр навч. л-ри, 2012. – 292 с.
2. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М. А. Погорецький //

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – № 1. –2013. – С. 270–276.

3. Кубрак П. Пізнавальна сутність версії та принципи планування розслідування злочинів / П. Кубрак, В. Мікулін, О. Павлочук, О. Садченко // *Право України*. – 2001. – № 8. – С. 10–102.

4. Огляд “Про службу діяльність слідчого апарату органів внутрішніх справ України за дев’ять місяців 2013 р.” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/.../545198.

5. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : Постанова Пленуму Верховного суду України № 2 від 28.03.2008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08.

УДК 343.983

Р.В. Мельник

ПОНЯТТЯ САМОРОБНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Досліджено та проаналізовано визначення саморобної вогнепальної зброї, викладено авторське бачення цього визначення.

Ключові слова: *саморобна вогнепальна зброя, атипозна зброя, перероблена зброя, саморобні стволи, саморобні пістолети та револьвери.*

Исследовано и проанализировано определение самодельного огнестрельного оружия, изложено авторское видение этого определения.

Ключевые слова: *самодельное огнестрельное оружие, атипичное оружие, перделанное оружие, самодельные стволы, самодельные пистолеты и револьверы.*

Explored and analyzed the definition of self-made firearms and described the author's vision.

Key words: *homemade firearms, atypical weapons, reworked weapons, homemade guns, homemade pistols and revolvers.*

Для правильної кваліфікації протиправних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї, зокрема тих, де використання вогнепальної зброї є обтяжуючою обставиною, важливе значення має правильне віднесення її до певної групової характеристики зброї.

В експертній практиці зустрічається чимало видів вогнепальної зброї, що різняться від стандартних заводських зразків за способом виготовлення, конструкцією, технічними та балістичними характеристиками. У криміналістичній та юридичній літературі вживаються різні назви зброї, які відрізняються від офіційних і мають ознаки, характерні для певних груп зброї. Через термінологічний різнобій серед криміналістів